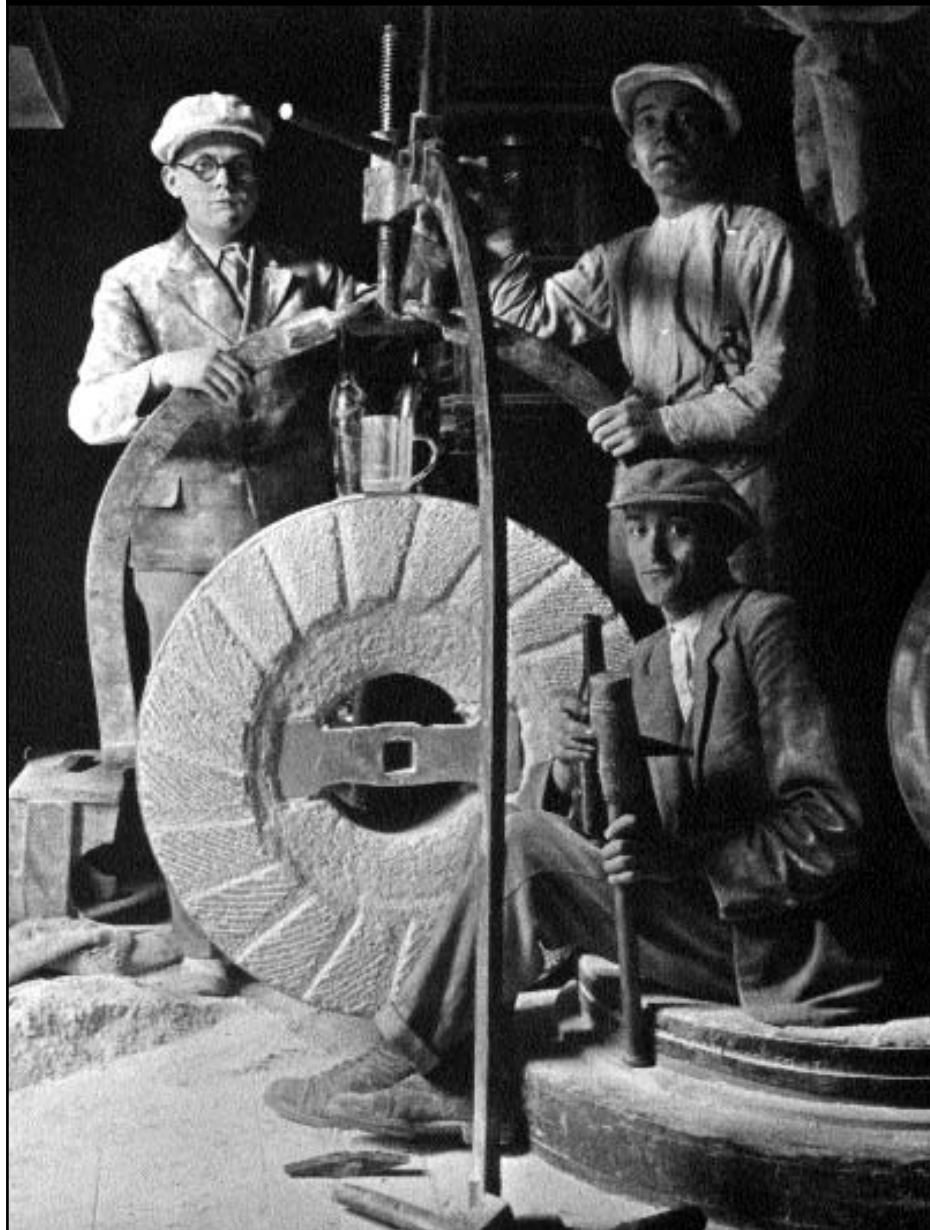

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska

číslo 1 / 2010 / ročník XX

STÁLÁ EXPOZICE

- Historie Mariánské Týnice a Mariánský kult:
- Nejnovější archeologické nálezy
- Santiniho stavba barokního objektu
- osudy po zrušení kláštera a obnova a rekonstrukce
- Mariánské poutní místo, sochy, obrazy
- Historický vývoj severního Plzeňska:
- pravěké dějiny - archeologické nálezy, gotické umění, bývalá oratoř s liturgickými předměty, cechovní památky, kultura 19. století
- Národopisná expozice (nově otevřeno od roku 2010):
- lidové zvyky, včelařství, kaple s lidovým uměním, interiér venkovského domu - komora a jizba, stodola a zemědělské nářadí
- Slévárna litiny a výrobky plaské železářny z 19. století. Venkovská kovárna
- Kostel Zvěstování Panny Marie:
- rekonstruovaná památka vrcholného baroka, obnovená kopule a interiér s freskovou výzdobou
- Patnáct let obnovy Mariánské Týnice (součást vstupní expozice)

(část expozice z důvodu rekonstrukce uzavřena)

VÝSTAVY

Oldřich Kulhánek - grafické listy
5. 5. - 20. 6. 2010

SALON 2010

výtvarníci severního Plzeňska
23. 6. - 25. 7. 2010

Otto Eckert - keramika
27. 7. - 5. 9. 2010

SVATBY A KŘTINY

v regionálních zvycích severního Plzeňska
8. 9. - 31. 10. 2010

DALŠÍ KULTURNÍ AKCE, BOHOSLUŽBY

- Májový den uměleckých řemesel a divadla
15. 5. 2010
- Sen noci svatojánské - divadelní představení, areál muzea
19. 6. 2010
- S hudbou za památkami Plzeňského kraje, kostel Zvěstování P. M.
3. 7. 2010 v 18 hodin
- Mariánská pouť s pobožností
12. 9. 2010
- Podzimní oživlá prohlídka k ukončení muzejní sezóny
23. 10. 2010
- Vánoce v muzeu - lidové zvyky a tradice
4. 12. 2010
- Adventní pobožnost
16. 12. 2010 - v 16 hodin

ADRESA

Muzeum a galerie severního Plzeňska

Mariánská Týnice čp. 1
331 41 pošta Kralovice
Telefon a fax: 373 396 410,
373 397 393

E-mail: info@marianskatynice.cz
www.marianskatynice.cz

Vážení čtenáři

letošní první číslo Vlastivědného sborníku se k Vám dostává trochu opožděně v důsledku náročnějších příprav na novou návštěvní sezónu tohoto roku.

Muzejní expozice má otevřeno i o víkendech od začátku května. A je určité na co se dívat. Prostorové řešení prezentace první části rekonstruovaných prostor probošství (začala rekonstrukce východní části který je spolufinancován Evropskou unií, prostřednictvím ROP NUTS II Jihozápad (číslo projektu: CZ.1.14/3.2.00/0300705), nabízí návštěvníkům zajímavou prezentaci života na venkově v 19. a v první polovině 20. století prostřednictvím bohatého sbírkového fondu, který využívá i soudobou počítačovou technologii. V kostele Zvěstování Panny Marie jsou nově instalovány restaurované obrazy Petra Brandla. První výstavní termín v referentů patří grafickému dílu Oldřicha Kulhánka (více v další části tohoto čísla).

A doslova za dveřmi je mimo jiné i divadelní představení Sen noci svato-

jánské v Mariánské Týnici (19. 6. od 20,30 hodin). Akce zprostředkovaně připomíná také dřívější dlouholetou tradici činnosti místních divadelních ochotníků.

Koncem června se chystá další ročník kolektivní přehlídky děl výtvarníků severního Plzeňska - SALON 2010, který stejně jako před pěti roky představí malbu, kresbu, keramiku, sochy i fotografii. A od podzimu začne opět v Mariánské Týnici koncertní sezóna v součinnosti s Lidovou školou umění v Kralovicích.

Dnešní Vlastivědný sborník Vám nabízí anotaci zajímavých knih, všímá si průběhu restaurování sbírkových předmětů muzea, připomíná autorku divadelních her Teklu Náhlovskou. Uvádí rovněž studii o struktuře a vývoji Kralovic, o zaniklém chemickém průmyslu na Chříčsku, o školství v Kožlanech.

Děkujeme za Vaši přízeň. Máte-li zájem o spolupráci, přivítáme Vaše názory i příspěvky.

Vaše redakce

Upozornění na otevírací hodiny v knihovně

Naším čtenářům připomínáme, že v Muzeu a galerii severního Plzeňska v Mariánské Týnici je pro nejširší veřejnost přístupná knihovna s fondem 10.000 kusů knih, z nichž většina je určena k zapůjčení domů, zbytek k prezenčnímu studiu v muzeu. Třetina svazků je regionálního cha-

rakteru. Knihovna je otevřena v pondělí a středu od 8 do 15 hodin, Pokud chcete mít jistotu, můžete se předem telefonicky objednat na číslo 373 396 410.

K dispozici je také veřejně přístupný internet.

PhDr. Irena Bukačová: Hrdinové a oběti - Druhá světová válka a holocaust v Kralovicích.
1. vydání. ISBN 978-80-87185-10-0.

Brožura zpřístupňuje dosud nepublikované regionální materiály. Pomyslnými střípky daných osudů,

doplňuje mozaiku českých dějin v období let 1938–1945. Na Kralovic-ku tehdy žili vedle sebe Češi, Němci i Židé. Ve válečném čase, vymezeného sedmi lety prošla tímto cípem severního Plzeňska německá, ruská a americká vojska, stejně jako zajatci i uprchlíci z válečných front nebo koncentračních táborů. Osudům lidí, kterým druhá světová válka zasáhla do života je věnován v deseti kapitolách prostor, využívající archivní zdroje, vyprávění pamětníků i dochované reálie. Text je doprovázen černobílými fotografiemi.

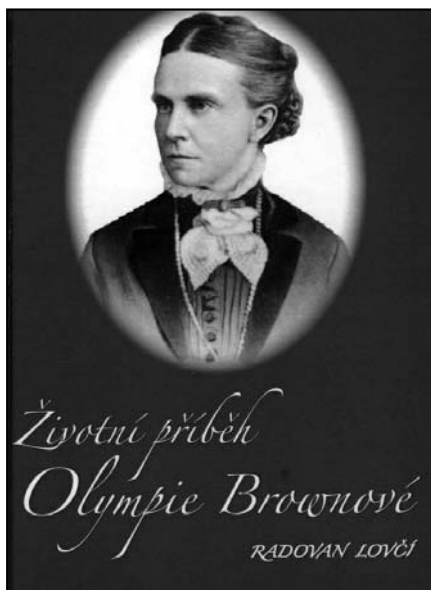
Publikace si nečiní nárok na vyčerpávající zmapování popisovaných lidských osudů. Chce především vzbudit zájem u nejširší veřejnosti a přispět k sebereflexi společnosti.

PhDr. Radovan Lovčí, Životní příběh Olympie Brownové.

1. vydání. Plzeň 2009.
ISBN 978-80-254-4029-2

Životní příběh Olympie Brownové byl vydán díky vlastnímu nákladu autora za přispění Obce unitářů v Plzni koncem roku 2009.

Olympia Brownová (narozena 5. ledna 1835 v Prairie Ronde Township, stát Michigan, USA,) patřila k průkopníkům za rovnoprávnost žen ve společnosti a za jejich hlasovací právo. 21.5.1919 schválila Sněmovna reprezentantů USA 19. ústavní dodatek a předala jeho znění Senátu. Byla tak uznána aktivní i pasivní účast žen ve

volbách. Olympie Brownová, zastávající názor, že: "základem demokracie je poznání, že každá lidská bytost je dítětem Božím, které má nárok na životní příležitosti, je hodno respektu a požaduje atmosféru spravedlnosti a svobody pro svůj rozvoj", se po absolvování teologické školy celý ži-

vot snažila o prosazování emancipačních požadavků ve společnosti. Ještě ve svých 91 letech se vydala v doprovodu své dcery na cestu do Evropy. Navštívila Švýcarsko, Itálii a Francii. Zemřela 23. října 1926 Baltimore ve státu Maryland.

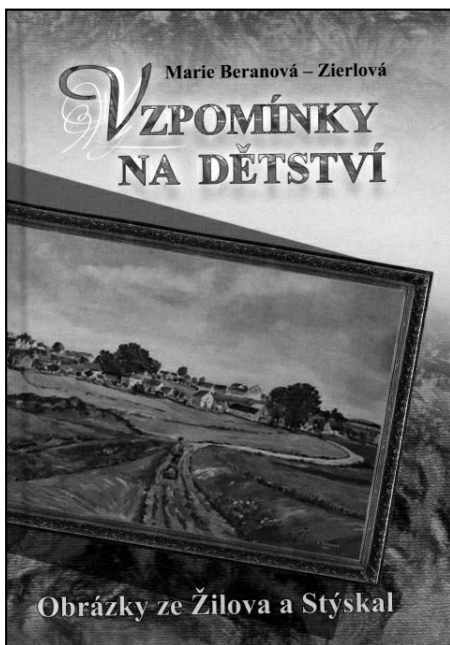
Marie Beranová - Zierlová: Vzpomínky na dětství - Obrázky ze Žilova a Stýskal.

1. vydání. Žilov 2009.

Útlou knížku Marie Beranové - Zierlové (1910–1989) vydala v nakladatelství Kletr Plzeň obec Žilov na sklonku roku 2009 u příležitosti 100. výročí narození autorky. Jak už název titulu napovídá, těžiště děje je ukotveno v Žilově, odkud pisatelka pochází, přestože později žila v nedalekém Zbůchu a posledních sedmáct let svého života prožila v Praze v blízkosti svých dětí. Její vzpomínky jsou reflexí bezprostředního života v Žilově a ve Stýskalech, jak je pisatelka vstřebala v dětském věku. Vyprávění o babičce, dění u Křížů, Kliků, Kovářů, Kosíků nebo o Kvasně, opilci Fundovi jsou o reálném světě v kraji usedlých rodů, pohádky O Lesaně, O třech bratřech nebo O vodníkově Štiburkovi jsou zase o tajemných i dobrotných silách, zasazených do reálií žilovského kraje, jak se vyprávěly při

draní peří. Jednu z ukázek přináší i dnešní Vlastivědný sborník. Knižku připravila k vydání dcera pisatelky, Helena Sobková.

Ukázku z jedné kapitoly přinášíme v následujícím textu.

Černé hodinky

Černé hodinky, to byly milé chvíle prožité za zimních večerů u hřejivých kachlových kamen. Smrkové pařezy

praskaly, pryskyřičná vůně se linula z otevřených dveří po celé zšeřelé světnici. Červené plaménky ozařova-

ly kout za kamny, kde na nízké stoličce sedávala babička s nejmenším z dětí na klíně, s klidnou Aninkou. Na přitaženou lavici usedla maminka s pletením v pilných rukou, uměla to popaměti, pletací jehlice jí v rukou jen hrály. Vedle ní tatínek odpočíval po celodenní práci a ohříval si záda. Bratr a já jsme se uvelebili na zemi. Opřena o nohu černého dubového stolu na všechny jsem viděla a bedlivě poslouchala, co se povídalo. Oba rodiče uměli hezky zpívat, a tak některý večer se jen zpívalo. Byly to světské, ale ponejvíce školní písničky. Uměla jsem je všechny nazpaměť a v duchu jsem zpívala s rodiči. Moc mě mrzelo, že nemám notu, jak maminka říkala, podělila jsem to prý po babičce.

Jindy se vyprávělo, co bývalo. Maminka líčila, jak se žilo u nich ve Stýskalech, babička vzpomínala zase na Krašovice, jak chodila trochu do školy, kde se naučila číst, počítat a švabachem psát. Byla hrdá na to, že když jí přinesl "poštovní posel" důchod, uměla se na listinu podepsat a nemusela kreslit tři křížky jako ještě mnohá její vrstevnice.

Dozvěděla jsem se, jak babička v osmnácti letech se rozstona na černé neštovice a ty její mladou tvář zohyždily. Zanechaly po zaschnutí samé dolíčky a nikdy už červeň nezkrášlila její líce. Bylo mi babičky líto, když vyprávěla, jak její matka schovala zrcátko, aby se nemohla na sebe dívat, a co se naplakala, když se potom viděla.

Některý večer se vyprávělo také o strašidlech. O černém kohoutovi, kterého mají v Tatině a který přináší

v tom jistém hospodářství ve všem užitek, o kravách, které dojí krev a ještě jiné povídačky, které jsem měla ráda. To jsem se tak hezky bála. Nejraději jsem měla naše žilovská strašidla. Škemrala jsem na babičce, aby o nich povídala, od loňska jsem to zapoměla. Babička s chutí se dala do vypravování. Že v bouchalském lese straší lesní mládenci, to věděl v Žilově kdekdo. Rozárka se už s nimi setkala. Terezu také postrašili. To bylo tak: "Kde se vzali tu se vzali, roztočili se ti podivní mládenci kolem ženských, které sbíraly v lese dřevo. Obyčejně se to stalo, když už měly nůše plné, provazem převázané, jen je vzít na záda a jít k domovu. Mládenci popadli ustrašené ženy za ruce a tancovali s nimi mezi stromy až do umdlení. Potom jim nůše převrátili. Nejpodivuhodnější při tom bylo, že ani slůvko nepromluvili a byli cítit sírou a kouřem. Zase tak naráz zmizeli směrem k Peklu. To je hluboká rokle v bouchalském lese. Převrácené nůše daly hodně námahy, nežli je ženské dostaly na záda. Byly jako začarované a dvakrát tak těžké jako jindy a chuděry stova je domů donesly."

Tatínek se tomu smál a řekl: "Matko, nestrašte děti a řekněte nám, jak to bylo doopravdy, když jste musely s Terezou Tesaříkojc odsedět jeden den za lesní pých. Babička se potutelně usmála a řekla: "Tenkrát to nebylo nic zvláštního, to zavřeli chudého člověka pro maličkost, jako za časů roboty." A vyprávěla dále. Když se vdala do Žilova, měli na chalupě pár zlatých dluhu a živobyť se muselo shánět, jak se dalo. Její muž,

náš dědeček, kterého jsme neznali, protože umřel mladý po úrazu v nýřanských dolech, byl tehdy ještě živ a většinou v práci. Domů docházel jen jednou týdně.

Děti byly malé, a tak většinou práce v domácnosti zastávala babička sama. Také dole v Tesaříkojc chalupě u její kamarádky nebylo jinak. Obě byly mladé, čilé a aby bylo čím topit a uvařit jídlo pro děti, vypravily se vždycky přes poledne vyzbrojeny malou pilkou do lesa pro kus dřeva. Bouchalský les patřil k všerubské faře, a tak ženské s klidným svědomím, že farářům neubude, uřízly si nějaký ten uschlý stromek. Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne. Jedenkrát je přistihl opravdový lesní mládenec. Netancoval s nimi, ale zapsal si je. Marně se vytáčely, že nemají čím topit. Byly předvolány na úřad do Plzně a uloženy jim peněžitý trest. Protože neměly čím zaplatit, musely na čtyřicet hodin do arestu. Tereza neměla jinou možnost, než vzít s sebou půlročního Andresa, kterého ještě kojila. Babička se smála, jak byla Tereza srdnatá a jak to pánům od plic řekla. Z trestu si málo dělala. "Aspoň si drobet vodoponem vod toho věčného kvaltu," ulevila si. Když se jí páni ptali, proč to dělala, rozlobila se: "Můrdyje, přeci nestrčím do plotny vošitku, když chci uvařit dětem kaši!"

To první babiččino vyprávění o pekelných mládencích se mi líbilo mnohem více.

Když pohasl oheň v kamnech a u stolu se rozsvítila petrolejová lampa, ani za nic na světě bych nebyla šla do domu, rozumějme na chodbu, nabrat

do kadečky vody k pití. Bála jsem se. Při toulkách bouchalským lesem jsme s kamarádkami nakoukly i do toho Pekla, na jehož úbočí kvetly na jaře nejhezčí plicníky a podléšky.

S babičkou Tesaříkojc, s tou před léty tak srdnatou Terezou, jsem často pásala husy. Byla to veselá babička a ledacos mi vyprávěla. Vzpomínala, jak jednou, když byla ještě mladá, přijeli k nim do Lomničky Prajzové. Hospodáři je museli nakrmit a také zaplatit jejich koně. Tomu jednomu vojákovu se Terezka tak zalíbila, že jí byl neustále v patách. Uměla trochu německy a domluvila se s ním. Když za několik dnů vojáci odjízděli, točil se Prušák s koněm po jejich dvoře a vedl si svou: "Šejne mojd, hezká holka, pojed' se mnou."

Babička Tesaříkojc vyprávěla také pohádky. Vzpomínám si bohužel jen na tu o chytrém vandrovníkovi, který ukradl selce pečenou husu. "Už ta husa není v troubovně, už je v taškárovně," tak pohádka končila.

Jednou jsme pásly husy v Křenojc strouze. Seděly jsme na pěšince nad strouhou a dívaly se, jak chasa suší seno na lukách pod rybníkem. Babička mi začala hrůzostrašně vyprávět, že viděla jednu ohnivého mužíčka. Přikutálel se od Stýskal, překulil se zrovna přes tu strouhu, co my seděly, jen o kousek dál. Právě se také sušilo seno a bylo to v pravé poledne. V kapliče ve vsi zvonili, na lukách nikdo nepracoval, všichni seděli u oběda. To bylo štěstí, protože bůhví, jak by to bylo jinak dopadlo. Ohnivák neměl tělo, jen velikou ohnivou hlavu, velikou jako pořádný obloučník, a z ní se třepaly dlouhé

tenké ruce a nohy. Za sebou vypaloval cestu. Uprostřed luk se začal divoce točit a rozmetával seno, které na kopištích schlo. Seno lítalo na všechny strany, vzneslo se i vysoko do povětří a padalo k zemi až na polích na Pískách. Když odzvonili v kapličce amen, ohnivák zase tou cestou, kterou přišel, se vrátil někam ke Stejskalům a tam na Frkačkách zapadl k bludičkám.

Potom mi babička ukázala tu pěšinku, která po něm zůstala. Opravdu jsem viděla mezi lukami jakousi vyznačenou mez a čekala, kdy také mně se přihodí, abych viděla ohnivého mužič-

ka. Dodnes, když jdu kolem, očima přelétnu ta místa. Pěšinka mezi lukami zarostla, ale milá vzpomínka zůstala.

Pověsti a pohádky prozařovaly naše dětství a mládí. Zejména pohádky probouzely naší představivost a podněcovaly naše úvahy o dobru a zlu, spravedlnosti a bezpráví. Vzpomínám si na pohádky, které vyprávěla moje maminka, a protože je měla od starého hadráře, myslím, že jsou typické pro Plzeňsko a možná mají své kořeny právě zde.

Marie Beranová - Zierlová

Grafika Oldřicha Kulhána v Mariánské Týnici

„Můj názor, mé přesvědčení je, že umělec by měl ve své práci podat zprávu o sobě, o čase a místě, kde žije. Umělec by měl odkrývat pretvářku (či lež) establishmentu, odhalovat, co se děje s člověkem, manipulaci a dehumanizaci člověka. Umělec by měl podat zprávu o duši současníka.

V mém díle naleznete torza lidských tváří, ruce prosící, ruce surové. Pro mě je symbol způsob, jak vyjádřit dobu, kterou žijí, místo, kde žijí. Tím symbolem je pro mě lidská tvář. Lidská tvář se zalepenými ústy, lidská tvář ztrácející se v cárech papíru“, říká Oldřich Kulhánek, jehož grafické listy jsou až do 20. června letošního roku k vidění v refektáři Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici. Mnozí možná ani netuší, že s jeho díly se setkávají den co den (a určitě je raději sbírají než zbytečně rozdávají), protože současné bankovky České republiky jsou právě jeho dílem.

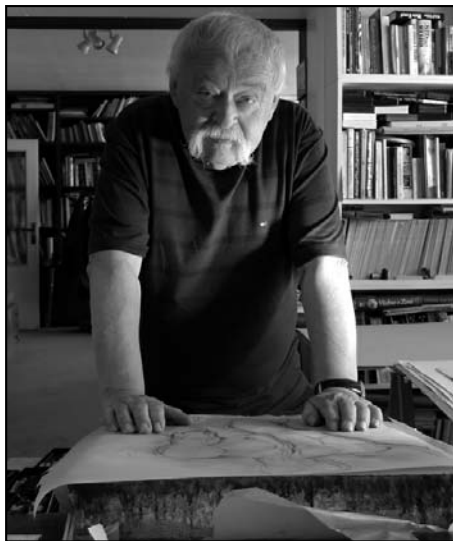
Od roku 1958 studoval na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze v ateliéru profesora Karla Svolinského. Učednická léta strávená na škole pod jeho vedením se stala základem jeho umělecké kariéry. V březnu 1971 byl zatčen StB a obviněn, že svými grafickými listy z let 1968–1971 hanobil představitele komunistických zemí (čímž byla míněna tvář Stalina v některých jeho grafických listech)

a tím se dopustil i pobuřování atd. Případ, tak jako mnoho jiných, byl vykonstruován agenty Státní bezpečnosti. V kauze, zvané Kulhánek a spol. číslo 3T 80/72 (spol. proto, že stejně postižen byl i jeho kolega a přítel, akademický malíř Jan Krejčí), se jednalo o jeden z prvních případů komunistické genocidy ducha po roce 1968. Po měsíčním věznění byl propuštěn a po celé dva roky každých

čtrnáct dnů vyslýchán. Tato kafkovská situace občana K. trvala do konce roku 1972. Přestože rozhodnutím prezidenta byly paragrafy, za které byli žalováni, amnestovány, konalo se 5. 7. 1973 líčení u Obvodního soudu pro Prahu 10. V této nehorázné frašce hodné Haškova Dobrého vojáka Švejka na lavici obžalovaných "usedlo" jeho 11 grafických listů a kolegových devět grafik. Oba statovali jako svědkové obžaloby. Grafiky byly odsouzeny soudcem Petrem Stutzigem k likvidaci. Indiskrecí jednoho z přísedících tohoto tribunálu se později dozvěděl, že jejich odsouzené grafiky byly ušetřeny likvidace, čímž se rozumělo upálení. Páni soudci si je rozebrali, tedy ukradli. Oldřich Kulhánek k tomu říká:

„Tehdy jsem pochopil, že životní situace, byť tragická, nikdy nepostrádá špetku humoru, pravda, většinou velice černého“. Sedmdesátá léta jsou v jeho tvorbě ve znamení totálního zákazu výstav, zákazu spolupráce s nakladatelstvími, zákazu publicity. Díky řadě přátel z USA, Holandska, Belgie, Německa, Rakouska a Francie v tomto období neztrácel kontakt s výtvarnou scénou Evropy. Po pádu komunistického režimu v roce 1989 se situace v Československu, později v České republice změnila. Umělci a široká veřejnost mohli konečně volně cestovat. V roce 1990 poprvé navštívil USA při příležitosti Lithographic Workshop v Los Angeles. Od té doby Spojené státy americké navštívil vícekrát. V létě 1991 vedl seminář o kresbě v Atlantic Center for the Arts, New Smyrne Beach. V roce 1995 hostoval na University of Houston-Clear Lake v Texasu.

Grafik Oldřich Kulhánek.

V letech 1992-1993 pracoval na návrzích nových českých bankovek, je také autorem mnoha českých poštovních známek, mimo jiné navrhl poštovní známku s portrétem prezidenta České republiky Václava Klause. Velký význam jeho práce lze doložit řadou ocenění, která obdržel na mezinárodních výstavách a bienále. Oldřich Kulhánek žije a pracuje v Praze, je prezidentem Nadace Hollar. Na výstavě lze obdivovat například rozměrné litografické listy s biblickými motivy, s trefnou reflexí soudobé společnosti, také lepty dedikované jako pocty (Arcimboldo, Rudolf II., M. Koperník, C. Monteverdi, B. Reynek), ale i bibliofilské tisky či drobné, sběrateli žádané grafické tisky Ex Libris.

Václav Podestát

*s použitím archivních
materiálů autora*

V zimě letošního roku se do Mariánské Týnice vrátili z ročního výletu do Prahy čtyři obrazy a čtyři plastiky. V rámci programu „Zlepšení péče o movité kulturní dědictví v regionu Plzeňského kraje“ z Finančního mechanismu EHP/Norsko byly obrazy císař Ferdinand II, portrét Jana Amose Komenského, Zvěstování Panny Marie (Panna Marie s andělem) a Kristus hořícím srdcem - srdce Kristovo a dále plastiky muž v krátkém kabátci - sv. Vendelín, sedící světice, sv. Kateřina a sv. Bernard restaurovány v ateliérech Fiala v Praze. Těchto osm předmětů patřilo k nejvíce poškozeným sbírkám z fondu Muzea a galerie severního Plzeňska a právě díky úspěšnému programu, který realizoval Plzeňský kraj - odbor kultury, mohly být náležitě konzervovány a restaurovány.

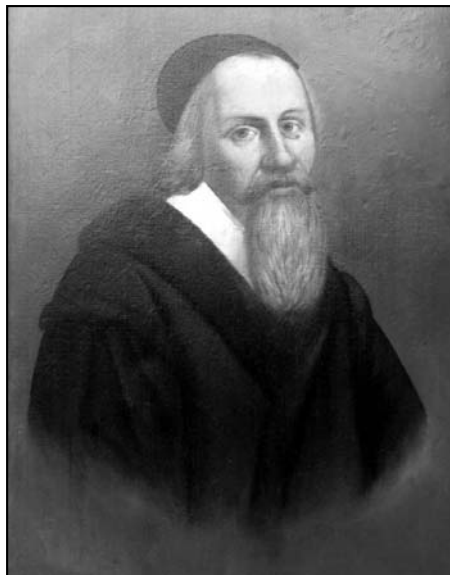
Nahlédněme nyní do restaurátorských zpráv a podívejme se krátce na proměnu obrazů a soch.

Obraz Císař Ferdinand II o rozměrech 230 x 134 cm je namalovaný olejem na plátně z 18. století a zobrazuje stojícího muže ve zbroji přes níž má přehozený plášť a oděv doplňuje kolem krku tehdy módní krejzl. Vedle něho stojí výrazně menší chlapec držící mapu bývalého kaceřovského panství, přičemž císař sám pak pravou rukou ukazuje na zámek Kaceřov. Celá scéna je doprovázena při spodním okraji textem. Obraz tak symbolicky znázorňuje darování kaceřovského panství, konfiskovaného po bělohorské porážce českých stavů Gryspekům stojících na straně pora-

Císař Ferdinand II.

žených, plaskému klášteru. Plátno obrazu bylo před restaurováním na několika místech protržené, s patrnými staršími vysprávkami a malba byla silně zkrakelovaná, místy odrolená, znečištěná a celkově špatně čitelná. Plátno bylo napnuto na tzv. blindrámu a vsazeno do rámu poškozeného dřevokazným hmyzem a na několika místech již oštipaného. Při vlastním restaurování poškozená malba zpevněna damarovým lakem, plátno vyrovnáno, sceleny trhliny, vsazeny záplaty a poté rentolováno na nové plátno. Následovalo restaurování vlastní malby a vypnutí obrazu na repasovaný spodní rám. Obdobně byl

Jan Amos Komenský.

restaurován vlastní rám obrazu, chemicky ošetřen proti dřevokazným škůdcům, poškozené části penetrovány a po zpětné konstrukci retušován a barevně sjednocen.

Podobně byl ve velmi špatném stavu portrét Jana Amose Komenského o rozměrech 64 x 48 cm, olej na plátně z 19. století napnutý jen na blindrámu, který byl přeražený. Vlastní malba byla v pravém horním rohu zcela oloupaná a dále zkrakelovaná. Obraz zachycuje polopostavu muže s bělošedým plnovousem v plášti a s čepečkem na hlavě. Postup restaurování byl obdobný jako u předchozího obrazu s tím rozdílem, že před vyrovnáváním plátna byla malba přelepena ochrannou vosko-pryskyřičnou směsí s japan papírem, která pak byla odstraněna po rentoláži na nové lněné plátno a následovalo vlastní restaurování poškozené

Panna Maria s andělem.

malby.

Technicky jiným je obraz Zvěstování Panny Marie - Panna Maria s andělem, kde jde o barvotisk z 19. století o rozměrech 67 x 57 cm. Barvotiskový obraz byl odlepený od blind rámu a především silně znečištěný. Byl vsazen do rámu, který byl sice konstrukčně stabilní, ale na mnoha místech měl oloupané ozdoby z kašírovací hmoty a bylo poškozené povrchové zlacení. Vlastní grafický list obrazu byl očištěn, poškození tzv. vápennou suspenzí bylo sejmuto pomocí skalpelu a tvrdé pryže. Poté byla vyrovnána vyboulená místa a obraz doplněn šelakovou krycí vrstvou a opatřen ochranným sklem.

Posledním restaurovaným obrazem je olej na plátně z konce 19. století o rozměrech 58 x 36 cm zobrazující Krista s hořícím srdcem. I v tomto případě byly na rámu poškozené a olou-

Kristus hořícím srdcem.

pané kaširované ozdoby, malba obrazu byla silně znečištěná a poškozená krakeláží. Vzhledem k rozsahu poškození a velikosti obrazu bylo restaurování tohoto sbírkového předmětu v podstatě nejjednodušší a zahrnovalo očištění rámu, doplnění a modelaci chybějících ozdob a u malby rovněž její vyčištění a provedení barevné retuše.

Druhou částí celého restaurovaného souboru podsbírky výtvarného umění byly čtyři plastiky. Dřevěná plastika dosud nazvaná jako muž v krátkém kabátci představuje možná sv. Vendelína, je ale bohužel dochována nekompletní. Restaurátorský zásah u všech plastik ovšem tento stav respektoval a i když by bylo možné podle analogií některé chybějící části doplnit, zůstaly tyto sbírkové předmě-

ty ve své původní torzovitosti, pouze u nich byla provedena základní konzervace a případně obnovení povrchové úpravy, polychromií. Dřevěná plastika představuje stojícího muže oděného do krátkého kabátce ve spodní části rozepnutého se zbytky zelené polychromie, přes něj a přes pravé rameno má přehozenou kabelu. Obličej je již nečitelný a ruce ulomené. Plastika byla ošetřena ozářením v radiální komoře proti dřevokazným škůdcům a poškozené části penetrovány Solakrylem MBX. Povrch plastiky se zbytky polychromie byl již v předchozích letech penetrován a byl silně znečištěn. Při zásahu byl proto očištěn a uvolněné části zpevněny a následně celek konzervován.

Ve velmi špatném stavu byla polychromie u plastiky sedící světičky, ale napadeno dřevokazným hmyzem bylo i vlastní dřevo. Plastika byla prasklá i když druhotně vyspravená špánkem a chyběla jí pravá ruka. Draperie sochy byly zvětřalé a částečně chybějící. Restaurátorským průzkumem bylo zjištěno, že pod vrstvou olejové červené barvy se nachází původní šedomodrá polychromie, která se pak našla i na hlavě plastiky, takže bylo rozhodnuto obnovit tuto původní barevnost sochy. Fragmenty původní polychromie byly upevněny klišovým roztokem, tmely křídovým tmelem a pak provedena částečná rekonstrukce podle původní barevnosti. Socha se tedy vrátila do muzea v poněkud jiném šatu než v kterém jej opouštěla.

Třetí restaurovanou plastikou byla sv. Kateřina - drobná stojící plastika

o výšce 74 cm, oděná v dlouhém řasnatém šatě s pláštěm a držící v pravé ruce u těla knihu a v levé natažené před tělem drží meč. Pochází z 18. století. I v tomto případě byla pod vrstvou olejové polychromie objevena původní barevnost provedená vaječnou temperou na křídovém podkladu. A tak opět proběhlo odstranění laku a sekundární olejové polychromie zatímco ta původní byla vyčištěna a vytmelena křídovým tmelem a následně retušována .

Poslední restaurovanou plastikou byl sv. Bernard datovaný do pozdní gotiky, dochovaný rovněž jako nekompletní s ulámanýma rukama a jako stojící muž v dlouhém splývavém šatě, s plnovousem patrným na jinak nepříliš zřetelném obličejí. Tato plastika byla již v minulosti restaurována, dřevo zpevňováno, ale v současné době byly tyto vysprávký již nefunkční a zároveň se zde nacházely sekundární doplňky řezeb, ovšem v jiné

barevnosti. Plastika prošla ozářením v radiační komoře, nefunkční starší vysprávký byly odstraněny stejně jako nečistoty a dále provedena penetrace, barevně sjednocen povrch nakonec byl sv. Bernard konzervován slabou vrstvou včelího vosku.

Všechny restaurované a konzervované sbírkové předměty budou vystaveny od roku 2011 v nové expozici muzea, která je budována v rámci jiného grantového projektu v rámci programu ROP jihozápad. Právě jeho třetí etapa s dokončením na jaře 2011 bude věnována expozici výtvarného umění. Vedle vystavení vlastních obrazů a plastik si bude moci zvidavější návštěvník prohlédnout v dotykových displejích i postup jejich restaurování a nahlédnout do téměř alchymistické kuchyně restaurátorských ateliérů.

Jiří Fák

Tekla Náhlavská a divadelní hry

Při zpracování kralovické divadelní knihovny, kterou převzalo muzeum v Mariánské Týnici v roce 2009 byla pod číslem 12 864 zapsána divadelní hra Prohráno, vousy dolů, aneb I chudý lid má svou čest, vydána v nakladatelství Josefa Srpa v Karlíně v roce 1893 jako 243 svazek Divadelního ochotníka. Původní veselohru o čtyřech jednáních napsala Tekla Náhlavská. Narodila 23. 9. 1847 v Kralovicích v kupecké rodině měšťana a magisterského rady Antonína Oliveříuse. V roce 1870 se provdala za

bankovního úředníka Antonína Náhlavského do Prahy.

Stala se autorkou situačních divadelních komedií a frašek z venkovského a maloměstského prostředí a několika divadelních her - např.: Výstavní los aneb Honba na ženicha, Paní představená, Defraudanti, Pan notárko.

Motivem hry Prohráno, vousy dolů je sázka, Dva mladíci soupeří o lásku obdivované dívky. Podle zamilovaného Viktora vítězčí čistá láska, zatímco Vojtěch si myslí, že dívka podlehne

vidině bohatství. V situační komedii plné záměn, náhod a lží, ale nakonec zvítězí láska. Divadelní scéna se mění pouze jednou, kdy se elegantní pokoj u Nádherných přeměňuje do malé chaloupky pradelny Procházkové. Divadelní hra „Prohráno, vousy dolů! aneb I chudý lid má svou čest“ byla hrána jak v pražských divadlech na Smíchově a na Vinohradech, tak také v autorčině rodišti v Kralovicích (dne 20. března 1898 v sále hostince Štěpána Gšvinda).

Do hlavní role Viktora Nádherného byl v kralovickém představení obsazen Václav Baumgärtl, do role Pavliny Procházkové Růžena Kasíková. Dále zde hráli: F. Křivan, F. Molcarová, K. Nožková, E. Charaper, M. Baumgärtlová, K. Hubka, V. Pašák, O. Zepříchálová, F. Vaňourek, R. Beránková, J. Štroner a B. Slach. Tento divadelní kus je v muzejních sbírkách doložen dochovaným plakátem (viz ilustrace vpravo) i útlá brožurka Divadelní ochotník - Repertorium soukromých divadel (svazek 243), který vydal v roce 1893 nakladatel

**Ochotn. divadlo spolku „Kolár“
v Kralovicích**
pořádá v neděli dne 20. března 1898
v sále hostince p. Štěp. Gšvinda
divadelní představení:

**Prohráno,
vousy dolů**

aneb:
I chudý lid má svou čest.

Pávodní veselohra o čtyřech jednáních. Napsala T. Náhlovská

Osoby:

Nádherný, statkář a majitel domu	p. F. Křivan.
Ettyška, jeho manželka	al. F. Molcarová.
Viktor, jejich děti	p. Václ. Baumgärtl.
Hilena, ...	al. Kam. Nožková.
Vejíšek, Kačera, tovaryš	p. Evžen Charaper.
Procházková, pradelna	pl. Marie Baumgärtlová.
Pavlinka, její dcera	al. Růžena Kasíková.
Václav, její bratr	p. Karel Hubka.
Klomiček, krávků	p. Vlad. Pašák.
Veronika, jeho manželka	al. Ottilie Zepříchálová.
Janoušek, jejich děti	„ . . . . .
Růžena, ...	„ . . . . .
Kosina, sluha u Nádherných	p. Fr. Vaňourek.
Malinský, vězeň po stěžídka	al. Růžena Beránková.
Láika, policejní agent	p. Jar. Štroner.
Posucha	p. Boh. Slach.

Začátek určitě o půl 8. hod. večer.
Ceny míst: I. místo 40 kr., II. místo 30 kr., III. místo 20 kr., k stánku 10 kr.

P. T. členové přispívající mají vstup volný.

Výbor

Katalokátra I. Záměstí a ulice v Rokycaněch.

*Plakát divadelní hry
Prohráno, vousy dolů!*

Josef Srp v Praze-Karlíně.
Tekla Náhlovská zemřela v Praze dne
11. 8. 1916. *Hana Tupá*

**Kralovické čtvrti,
náměstí a ulice aneb historická topografie**

O struktuře a vývoji města vypovídají názvy částí katastru, „čtvrtí“, ulic a pomístní jména.¹ Jsou důležitým pramenem pro vývoj osídlení, svědčí o způsobu hospodaření, dokládají též i rozsah zaniklého rybnického hospodářství a jsou i výrazem sociálního rozvrstvení (jako např. kralovické místní části "Pastušky" nebo „Ovčárna“), uchovávají starší jazykové a nářeční

tvary. Do historie nejstarších názvů v Kralovicích, jejichž jména jsou do dnes zčásti uchována v mapách, můžeme poprvé nahlédnout v gruntovních knihách, které jsou zachovány od 20. let v 17. století.² Prvním podrobnějším úředním popisem Kralovic je až josefinský katastr z roku 1785, který dokládá, že se zdejší nemovitosti nacházely v osm-

Markova ulice v Kralovicích v roce 1910. Foto Sklenář.

nácti konkrétně pojmenovaných částech. Veškerá zástavba byla soustředěna kolem „místního placu“, další části katastru měly označení podle polohy k sousední vesnici (II. k Vejrovu, III. Ke Kočinám, IV. Ke Kopidlu, V. K Sechuticím, VI. K Voboře, VII. K Bukovinej, VIII. K Volšanům, IX. Ku Kamennému vrchu, X. K Volesku, XI. K Hubenovu, XII. U lip, XIII. K ráji, XIV. Ke Kožlanům, XV. Ke Koleji, XVI. K Červenému mlejnu, XVII. Ke Dřevci, XVIII. K Bučku) a celkem se katastr členil na 2702 parcelních čísel, zahrnujících stavební i volné pozemky různé kvality. Již jen většinou pro pamětníky má význam označení „V koleji“ (jihovýchodně od města, cca u dnešního obchodu Penny), „V ráji“ či „Za rájem“ (zhruba na západ od Žatecké ulice)³ či „V lipách“ (po kralovicku „V lipech“).

Tato část katastru dostala jméno podle stromořadí vedoucího po staletí k Mariánské Týnici, které bylo vysázeno v roce 1680 sedláky, jimž mělo na věky připomínat neúspěch vzpoury proti plaskému opatovi. Dvouřadá lipová alej, spojující město a osamocené poutní místo, vydržela do poloviny 19. století, kdy po zrušení roboty v roce 1848 byly vzrostlé stromy vydraženy a pokáceny potomky zdejších sedláků, kteří v nich stále viděli symbol potupy. Až na jednu - Radimovu lípu u můstku přes potok, vytékající z Týneckého rybníka. Dodnes jako památný strom připomíná dějiny zdejšího kraje, ačkoliv nestála v 19. století ani za pokácení, protože již tehdy byla chatrná. Dnes většina lidí netuší, kde se říkalo „V Novosadech“ (straň nad bývalým Podměstským rybníkem) a staré pomístní názvy,

Trhy na náměstí.

jako „Nad lochem“, „V úvoze“ (dnešní Žatecká, cesta vedoucí kdysi hlubokým úvozem) jsou zapomenuty. Poloze mezi Týnicí a Sedlcem se říkalo „V křížkách“ podle tří kamených křížů, které zde stávaly po staletí. Lokalitu označenou jako "U haltýře" najdeme u pramenů městského vodovodu, „Na ovčárně“ se říkalo místu za „Starým zámkem“, kde býval panský ovčín a ovčácké chalupy směrem na Kožlany u hřbitova. Označení „Na Palcátech“ se v paměti udrželo díky tomu, že se ulici vrátil starý název (dříve Julia Fučíka), který měl údajně připomínat místo, kde bylo ležení husitských vojsk. Tuto tradici připomíná nenápadný reliéf s postavou Jana Žižky s palcátem, umístěný na budově někdejších prvorepublikových četnických kasáren (1923). Daleko mladší a pouze krátkodobý pobyt vojska, tentokrát pruského, připomíná „Pruský plácek“, které tábořilo roku 1866, v místech, kde stojí dnes nemocnice. Pruské vojáky připomíná i označení „Na střelnici“, kde v 19. století se měli tito vojáci cvičit ve střelbě. V povědomí zůstal i název „Slachovka“, tedy Slachova stráň, osázená stromy za starosty Slacha koncem 19. století kralovickým Okrašlovacím spolkem.

Vedle těchto „čtvrtí“ se objevují jména ulic, která vznikala zpočátku živelně. Ulice dostávaly názvy podle význačných objektů (kostel) či po vlastních domů či hospod. Město Kralovice má dvě navazující náměstí, podobající se dvěma širokým, poměrně velkorysým ulicím. Odkakživa tato místa měla tržní funkci a tu si uchovala dodnes, chráněna kulisami fasád patrových domů, které vytvářejí intimní prostor vnitřního města. Jejich jména prošla četnými proměnami, které svědčily o důležitosti tohoto místa. Vždycky dostávalo tzv. honorifikační jména, oslavující osobnosti a dobové politické veličiny. V 19. století jména náměstí připomínala císařskou panovnickou rodinu (náměstí císaře Františka Josefa a náměstí arcivévody Karla), ve 20. století osobnosti spojené se vznikem republiky (Wilsonovo a Masarykovo náměstí), po válce byla opět přejmenována (Gottwaldovo a Stalinovo náměstí). Jedině za protektorátu měla kralovická náměstí realistické názvy - Školní (Schulplatz) a Hlavní (Hauptplatz).

Ani ulice si své názvy neuchovaly nastálo. Přejmenování ulic patří totiž k výrazným projevům, doprovázejícím změnu režimů. První pojmenování ulic v Kralovicích je zaznamenáno k 25. 3. 1872 a je pozoruhodné tím, že uliční názvy jsou zvoleny logicky podle toho, jakým směrem z centra ulice mířila a k těmto osvědčeným názvům se několikrát vracely. Od Hallerova domu čp. 132 k hrázi až ve 20. století zaniklého Podměstského rybníka vedla Radnická ulice, směřující na městečko Radnice na Rokycansku, od Starého zámku vedla

Popperův obchod na kralovickém náměstí.

ulice Pražská, mířící přes Kožlany na Prahu, od mostu u školy (je míněna budova staré školy čp. 157) vedla ulice Plzeňská. Od domu čp. 250 směrem k Týnici byla „Marie Tejnecká ulice“, od dílny kováře Františka Brejchy vedla Žatecká. Od kříže „proti Eretovi“ směrem k farské stodole vedla Nová ulice (lidové též Pastušky), protože byla nově protažena v 19. století. Mezi domy čp. 139 a 140 ke kostelu vedla Kostelní, která se dnes jmenuje Havlíčkova. Nejvíce změn zažily názvy ulic ve 20. století. Prvorepublikové vlastenectví vyjadřovalo radost ze vzniku samostatné republiky v roce 1918. K prvnímu přejmenování došlo již 27. listopadu 1918 usnesením obecního zastupitelstva, další následovalo v roce 1928. Na pojmenování kralovických ulic byl

patrný také sociálně demokratický vliv daný politickou reprezentací města.⁴ Zkušenost s častým přejmenováním ulic, které nesly jméno některého politika, jehož další období zavrholo, vedla k tomu, že si zvolili v Kralovicích neutrální jména českých kulturních osobností, proti nimž měly výhrady jediné protektorátní úřady. Záliba v literárních osobnostech (Božena Němcová, Karel Havlíček, Svatopluk Čech, Petr Bezruč, Julius Fučík, Marie Majerová) přetrvávala dvě generace. Ostatně také jméno jediné kralovické „třídy“ připomíná zdejšího spisovatele, místního faráře Jana Jindřicha Marka, po němž se jmenuje Markova ulice. Jeho kult se rozšířil v 70. letech 19. století, kdy se město rozhodlo, že mu postaví pomník. Ostatně Marek se angažoval i v přístavbě rad-

ničního křídla, kterým začíná právě jeho ulice. Samozřejmě, že za protektorátu jména připomínající československou samostatnost Němcům vadila, a tak se vrátila ulicím stará jména, v německém překladu.⁵ Budovatelská doba přinesla jména Družstevní, Brigádnická, Mírová a samozřejmě kultovní komunistická. Dnešních třicet kralovických ulic má v mnoha případech bohatou minulost. Jen nejnovější ulice mají zatím jméno první a ze zkušenosti minulých přejmenování dostaly jména neutrální jako Slunečná či Na Výsluní, Májová, která však nevypovídají o tom, kde bychom tyto ulice logicky měli hledat. Tak pro příště, až se bude vybírat nové jméno pro ulici, mělo by se řídit podle nějaké srozumitelné logiky. Ulice se jmény jako Kostelní a Hřbitovní je snadné

najít, protože se oprávněně předpokládá, že vedou ke kostelu či na hřbitov. Jméno ulice pomáhá také určit dobu či okolnosti vzniku zástavby, zvláště u novějších čtvrtí. Například Lidový dům, četnické kasárny, nemočenská pojišťovna a domy se sociálním bydlením jsou kolem Dělnické ulice. Sokolovna v Tyršově,⁶ škola ve Školní ulici. Každé přejmenování mělo jakousi svoji logiku a čím méně bylo politicky aktuální, tím bylo trvalejší. Zatím poslední změny názvů ulic se prosadily po roce 1989,⁷ kdy se vrátil mnoha ulicím smysluplný název, odvozený od toho, jakým směrem cesta vedla k sousednímu městu či obci.

Irena Bukačová

Poznámky:

1) Jsou to vlastní jména různých terénních útvarů, veřejných prostranství, názvy místních částí v zastavěných částech obce, také označení zemědělské půdy, polí, luk či někdejších pastvin a rozlohy lesa. V okolí Kralovic jsou situovány dva vrchy, jejichž jména jsou téměř zapomenuta - vrch Šibenec (Šibeniční vrch), kde stávala šibenice, doložená písemně v roce 1650 (dnes při cestě směrem na Doubí), a Kamenný vrch, zvaný dnes Červená hora, zřejmě podle červenavého porfyru a písku, který se zde po staletí těžil.

2) SOkA Plasy, archiv města Kralovic.

3) V Ráji kdysi byly sady a údajně zde mělo stávat morem a ohněm zaniklé město Cinádrovy Kralovice.

4) Jména dnes zapomenutých prvorepublikových sociálně demokratických politiků Habrmanna a Klofáče dostaly ulice vedle Lidového domu, který tato strana spolu s DTJ vystavěla.

5) Nové pojmenování ulic v Kralovicích, Kralovický obzor, 19.7. 1940.

6) Sokolovna stojí v Tyršově ulici, (dříve Tyrše a Fügnera), pojmenované podle zakladatelů sokolského hnutí v 19. století, k jejichž ideálům se Sokolové hlásili. Kramářovy sady dostaly jméno podle českého a československého politika, prvního ministerského předsedy, účastníka protirakouského odboje a výrazného rusofila.

7) Kronika města Kralovic II. 1923, s. 126-127.

Roku 1571 prodal Bohuše z Valdštejna na svou část libštejnského panství Gryspekům. Součástí prodávaného majetku byla i ves Čivice a „hory aluonové pod Čivicemi“. Již předtím měl Bohuše z Valdštejna s Němci, pracujícími zde při dobývání kamence, spory.¹ Tato zpráva je poměrně známá a tak trochu „zastínila“ informaci z roku 1567 - při dělení statku Chříč mezi bratry Šebestiána a Oldřicha Lažanských z Bukové vznikly dva statky - statek Chříč a statek Dubjany.² V dílčích cedulích se praví, že kdyby byly na kterémkoli podílu objeveny „hory“ (tj. doly), měli oba bratři těch hor užívat rovným nákladem, ziskem i škodou, „a kdo by z nás na takové hory vzniklé do roka právě zběhlého nechtěl nakládati, tehdá také nemá v tom žádného užítu míti. Než po vyjití téhož roku, dada a polože sumu vynaloženou na ty hory, což by se slušně uznalo, má zase k takovému užítu připuštěn býti, jinak ale ne“.³ Oba díly Šebestián zase spojil v jeden celek a v roce 1585 prodal statek Chříč s několika vesnicemi Janovi Týřovskému z Ensidle na Skryjích a Hřebečnickách. Prodána byla i ves Studená, u níž byly „hory u té vsi začaté“,⁴ Šebestián si však vymínil dva začaté doly u Studené, které on a jeho dědicové mohou bez překážky užívat (nebyly tedy součástí prodeje), „jak práva horní a obdarování horníkům daná ukazují“. Lažanský mohl otevřít i nové doly.⁵

Ještě než budeme pokračovat, je třeba vymezit pojem Chříčsko. Chříč-

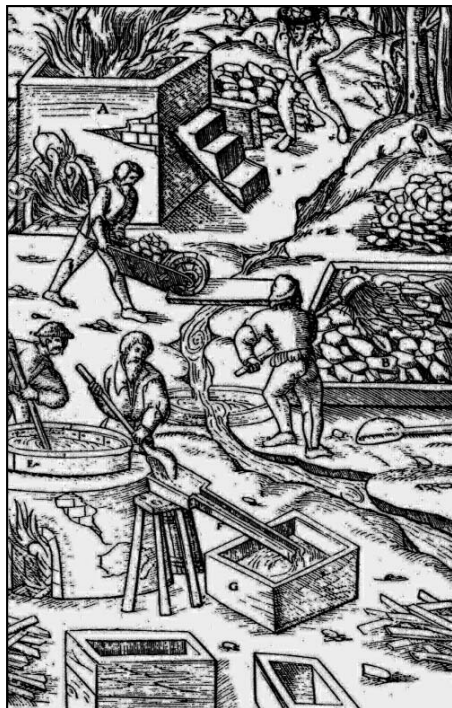
ské panství bylo dosti proměnné, bylo děleno, vesnice byly odprodávány nebo naopak přikupovány. Proto je v této práci Chříčsko chápáno jako nejbližší okolí Chříče - katastry vsí Chříč, Hlince, Studená, Lhota, Holovousy a Milíčov.

Výroba kamence a vitriolu

Ačkoli to není výslovně řečeno, můžeme předpokládat, že šlo na Chříčsku tak jako u Čivic o doly na dobývání kyzových břidlic, otevřené mezi lety 1567–1585. Ve středověku se dová-

*Výroba kamence v 16. století
podle Agricoly.*

*Výroba kamence v 16. století
podle Agricoly.*

žel vitriol (síran železnatý, louh, též skalice) a kamenec (síran hlinitodraselnatý, alaun) zejména z Kypru. Od roku 1540 se tyto produkty začaly vyrábět v severních Čechách a v Loketskú a roku 1549 vydal panovník zákaz jejich dovozu. Při výrobním procesu se spotřebovávalo velké množství dřeva. Produkty se používaly v barvířství, v tiskařství, k přípravě mořidel, k přípravě barevných laků a čeridel kalných roztoků, v koželužství, v lékárnictví, k výrobě inkoustu.⁶

Šebestián Lažanský, majitel dolů u Studené, se usadil ve dvoře Březsku a držel ještě několik vesnic, ale roku 1603 prodal i statek Březsko Janovi Týřovskému ke Chříči. Ve

smlouvě se praví: „Nedorozumění o podací kostelní v Milíčově a hory kamencové sírné se trhem zdvíhá a moří“.⁷ To lze vysvětlit tak, že důlní provoz v rámci cizího statku vyvolával spory a koupí Březska připadly doly Týřovským ke Chříči.

Nejstarší podrobný popis výroby kamence, „jenž se připravuje ze zvláštní země, nebo některých kamenů, pyritu nebo jiných nerostů“, známe z latinsky psaného díla Jiřího Agricoly „De re metalica libri XII“, vydaného v Basileji roku 1556, respektive z jeho českého překladu: „Do nádrže se nasype nakopáný materiál, pak se louhuje nalitou vodou, a obsahuje-li skalici, i močí nedospělých hochů. Dělníci míchají několikrát každý den hmotou tyčemi tak, aby se smíchala s vodou a močí a pak vypustí roztok do necek. Poskytuje-li naleziště hodně materiálu, navezou jej nejdříve na hromady, neboť čím je déle vystaven vzduchu a dešti, tím má lepší jakost. Po čase se v hromadách utvoří potřebné látky. Hromady se pak rozvezou do nádrží, louhují se nalitou vodou a močí i několikrát a když voda do sebe pojme kamenec, přepustí se výluh do jiné nádrže. Po několika dnech se výluh přepustí do čtverhranných olověných pánví a zapařuje se, až se odpaří voda a zbude hustý roztok, který se pak nalije do kádí, v nichž jsou křížem hůlky, kde ztuhne do kostek, které se ještě suší v sušárně. Přidáním moče se oddělí skalice od kamence. Kamenec se pak ještě dále tepelně upravuje“.⁸

Třicetiletá válka důlnímu a chemickému podnikání nepřála a horní podnikání s kyzovými břidlicemi na Beroun-

ce a na jejích přítocích po válce zaniklo a bylo obnoveno až na konci 18. a počátku 19. století, tvrdil ve své práci F. Fencel.⁹ Při studiu nejstarší kožlanské matriky (1656–1684), kam bývala Chříč s okolními vesnicemi a filiálkami v Dolanech a Milíčově přifařena, se podařilo zjistit, že tomu tak nebylo. V letech 1657–1660 matrika zaznamenala Vavřince hutníka jinak Šmída s manželkou Markétou. O hutníkově dceři Kristýně se uvádí, že je z města Kožlan. V roce 1673 byl kmotrem Andreas Treisiger, horník. Roku 1674 se stal otcem Kryštof Myntner, hutník z huti, kmotrou byla Alžběta z huti.¹⁰ Zdá se, že šlo o malovýrobu (viz výše Agricola).

Od roku 1679 četnost zmínek o huti a dolech prudce narůstá. Matrika je v té době psána česko-latinskone německy, křty a svatby byly „z huti“ a kmotři a svědci „ex fodinis“, tedy z dolů či šachet. Ještě je třeba připomenout, že huť a důl znamenalo totéž - šlo o navazující provozy, o jeden výrobní závod. Není možné zde zmínit všechny děti, rodiče, kmotry, novomanžele a svědky, o nichž je řečeno, že jsou z huti či dolů, a je proto nutné omezit se v podstatě jen na výčet jmen a v některých případech uvedených funkcí. Takže v roce 1679 je jmenována paní Marie Ottlová, Kryštof Prinz s manželkou Kateřinou, Jan Kherman, Andreas Bley, opět Jan Kherman s manželkou Kateřinou, pan šichtmistr (tj. vedoucí výroby) Andreas Ottl, Kašpar Hryc, Eva Etlin, Kristián Etlin, Wolpla Wintrin, Dorota Madreich, Jan Kherman, Jan Štanic, Jan Etud, Jeremiáš Pley, Jan Ebrle s manželkou Kateřinou, sestrou chříč-

ského kováře, Jan Khurman, štajgr (tj. důlní dozorce).¹¹

V roce 1680 je uváděn Honz Khurman, štajgr, Andreas Plej s manželkou Annou, Andrea Mich s manželkou Alžbětou, pan Ondřej Ottl "ex fodinis" chříčských "ferbolter" (tj. verwalter, správce).¹² Roku 1681 se v huti narodil Antonín Bernard Vilém Matyáš, otcem byl pan Andreas Ottl "ferborter", za kmotra byl urozený pán Jan Vilém Týřovský junior z Chříče a další významné osoby a také Anna, manželka štajgra a Zuzana manželka „magistri“ (tj. mistra), dále jsou připomínáni Jan Ebrle, Jan Khurman štajgr z chříčských dolů, Anna Pleilin, Kateřina Ebelová, Joannes Khurman štajgr s manželkou Annou, pan Ondřej Ottl, Zuzana Illint manželka mistra z dolů, Marie Pleilin, Kateřina Ebrlová, pan Andres Ottl správce z dolů, Jiří Pitner, Zuzana Illintová a Marie Pleyová.¹³

V roce 1682 je několikrát zaznamenán štajgr Jan Khurman a jeho manželka Anna, dále Zuzana Illint manželka mistra z dolů, Regina Potin manželka „fabri ex fodinis“, tedy blíže nespecifikovaného řemeslníka (kováře?) z dolů, nebo Kryštof Kheigr z dolů chříčských.¹⁴ Roku 1683 jsou zaznamenáni Jan Muk, pan Andreas Ottl správce, Zuzana mistrová a Anna Khurmanová, Kryštof Fric, Jan Khurman štajgr, Jan Wriskhup, Jan Plei, Zuzana mistrová. V roce 1684 se v huti narodil potomek pana Jana Horčíckého, za kmotry mu byl urozený pán Vilém junior Týřovský a další šlechtici z okolí. Často je zaznamenán Jan Khurman a také Leopold Illint, syn mistra z dolů, Vavřinec Kherman

a další osoby.¹⁵ Můžeme tedy říci, že po třicetileté válce kyzový průmysl na Chříčsku skomíral, ale žil. V roce 1679 zřejmě došlo k výrazné investici do dobývání a zpracování kyzových břidlic a poznáváme šichtmistra či správce dolů a hutí pana Andrease Ottla (ještě roku 1677 je zaznamenán jako pan Andreas Ottl z Krakovce).¹⁶ Důlní práce vedl štajgr Jan Khurman, pracoval tu také nejspíše jeho syn Vavřinec. Chemickou výrobu patrně řídil mistr Illint, pracoval zde i jeho syn Leopold. Značná část zaměstnanců, jejichž pracovní zařazení není uváděno, měla německá příjímí (typické koncovky u žen) a zdá se, že tak jako v 16. století pracovali v tomto oboru pod Čivicemi Němci (viz výše), tak nyní i zde měli převahu. Někdy je provoz lokalizován jako doly chříčské, ovšem není jasné, zda se jedná o ves Chříč nebo o panství Chříč a neumíme tedy huť a doly z této doby přesně lokalizovat, i když je pravděpodobné, že byly při Chříčském potoce. Také v následující kožlanské matrice (1684–1703) se setkáváme s již známými jmény lidí z hutí či z dolů, občas se objeví i nové jméno. Uvést je možné jen vedoucí osoby. Již se neobjevuje jméno šichtmistra či správce Andrease Ottla, zato je často uváděn pan Jan Horčický a příslušníci jeho rodiny. Například v roce 1686 byli panu Horčickému z hutí na křtu jeho potomka urození z okolí a až v roce 1688 je jasně řečeno, že vystřídal Ottla v jeho funkci - toho roku je kmotrou urozená paní Ludmila, manželka urozeného pana Jana Horčického, správce chříčských dolů. Stejně je titulován a označen také

v roce 1689,¹⁷ což je ovšem poslední zmínka o něm a jeho rodině. Jan (Joannes, Hans) Kherman (var. Khurman, Khornman, Khörman, Khörmon, Khürman, Khörnman, Khurmon) je naposledy jako štajgr označen roku 1684, od roku 1686 je nazýván mistrem, popřípadě mistrem z chříčských dolů.¹⁸ Ovšem v roce 1693 je zapsán jako Jan Khurmon z Hlinců, ale vzápětí jako Jan Khurman z hutí chříčské. Roku 1695 je naposledy uveden ve funkci mistra a jako Jan Khurmon z hutí je naposledy zachycen matrikou v roce 1696.¹⁹ Zdá se, že na Chříčsku pracovaly v té době dva chemické závody. Roku 1691 se poprvé objevuje Havel Výšek z hutí, v roce 1694 přímo nazvaný Havel Výšek z hutí hlinecké. V roce 1691 je zaznamenán také jiný mistr z hutí než dlouholetý odborník Khurman - Jan Karhana.²⁰ Také Jan Khurman je jednou nazván „z Hlinců“ - viz výše. Snad v hlinecké hutí zaskakoval. Poslední zaměstnanci označení "z hutí" byli roku 1694 Adam Jelínek a Michal Weikner a roku 1696 Adam Odl a nám již známý Havel Víšek, který tu pracoval ještě roku 1698. Roku 1700 se v hutí narodil potomek Adamu Šubrtovi, roku 1702 se v hutí narodil Kateřině syn Martin, jehož otec však zůstal neznámý; kmotrou byla Judita Nováková z hutí. Úplně poslední zmínky o hutí máme v matrice k roku 1703, kdy jsou odtud připomenuti Jiří Nový a Jan Nový.²¹ V další matrice již žádné zmínky o hutích ani dolech nenalzáme.²²

Na Chříčsku tedy existovaly ve druhé polovině 17. století dvě hutí, chříčská a hlinecká. Jde zřejmě o dva doly zří-

zené ve druhé polovině 16. století u Studené - jeden od Studené směrem ke Chříči a druhý směrem ke Hlincům na Dolanském potoce. Na počátku 18. století práce ustávají, snad kvůli nedostatku dřeva, nebo kvůli změně majitele panství. Týřovští prodali zadlužené panství roku 1701 Václavu Josefovi hraběti Lažanskému z Bukové na Manětíně;²³ v trhové smlouvě se však o hutích či dolech nečiní zmínka.²⁴

Majitele dolů neznáme. Mohlo jít o těžarstva či nákladnictva, která do minerálních závodů investovala a jejichž členové se pak dělili o zisk. Často se takto spojovali ke kumulaci kapitálu, nutného pro hrazení vysokých nákladů nutných k zahájení výroby i sedláci. Provozovateli bývali však hlavně šlechtici, velkopodnikatelé nebo bohatí měšťané. Z ceny vyrobeného kamencového kamene byla

desetina odváděna příslušnému hornímu úřadu.²⁵

Snad ještě můžeme připomenout, že plaský řeholník, učenec M. Voigt (1669–1730), ve svém rukopisném, latinsky psaném díle bez vročení z počátku 18. století připomíná, že se v okolí Berounky nalézají různé hluboké jámy, z nichž se v minulém (tj. sedmnáctém) století těžil materiál k výrobě kamence. Speciálně na chříčském panství připomíná v údolí Javornice zasutou štolu, v níž se snad těžil živec či soda, nebo možná materiál, z něž se odpařováním získával kamenec.²⁶ Je patrné, že za Vogtových časů se zde již kamenec nevyráběl.

O dolování v údolí Javornice v 17. století (či ještě dříve?) je to zatím jediná zjištěná zmínka.

Petr Rožmberský

Poznámky

¹⁾ Kočka, V.: Dějiny politického okresu Kralovického I. Kralovice 1930, s. 268 - 269.

²⁾ Citace v pozn. 1, s. 312.

³⁾ Smolík Slatinský, F.: Kříč (Chříč) a bývalé panství Kříčské v Plzeňsku. Památky archeologické VI/1865, s. 226.

⁴⁾ Citace v pozn. 3, s. 228.

⁵⁾ Citace v pozn. 1, s. 419.

⁶⁾ Srovnej Fencel, F.: Z historie dobývání vitriolové břidlice v povodí řeky Berounky a jejích přítoků. In: Sborník Muzea okresu Plzeň-sever 1977. Mariánská Týnice 1977, s. 46 - 54; Ottův slovník naučný XIII/1898, s. 844–845; Ottův slovník naučný XXVI/1907, s. 782.

⁷⁾ Citace v pozn. 1, s. 416 - 417.

⁸⁾ Podrobně Ježek, B. - Hummel, J. (ed.): Jiřího Agricoly Dvanáct knih o hornictví a hutnictví. Praha 1933, s. 482 a n.

⁹⁾ První cit. v pozn. 6, s. 49.

¹⁰⁾ Státní oblastní archiv v Plzni (dále SOA), fond Sběrka matrik (dále SM), fara Kožlany, kniha 1 (dále jen jméno farnosti a č. knihy), s. 8, 14, 116, 121.

¹¹⁾ Citace v pozn. 10, s. 176, 209, 210, 211, 213.

- ¹²⁾ Citace v pozn. 10, s. 177, 183, 253, 254.
- ¹³⁾ Citace v pozn. 10, s. 258, 260, 262, 265, 301, 302.
- ¹⁴⁾ Citace v pozn. 10, s. 223, 304, 306, 307.
- ¹⁵⁾ Citace v pozn. 10, s. 225, 228, 231, 239, 241, 242, 243, 247.
- ¹⁶⁾ Citace v pozn. 10, s. 150.
- ¹⁷⁾ SOA, SM, Kožlany 2, s. 27, 50, 64.
- ¹⁸⁾ Citace v pozn. 17, s. 5, 20, 38.
- ¹⁹⁾ Citace v pozn. 17, s. 109, 110, 126, 132.
- ²⁰⁾ Citace v pozn. 17, s. 83, 112, 88.
- ²¹⁾ Citace v pozn. 17, s. 117, 118, 135, 136, 154, 175, 209, 302, 215.
- ²²⁾ SOA, SM, Kožlany 3.
- ²³⁾ Citace v pozn. 1, s. 317.
- ²⁴⁾ Národní archiv, fond Desky zemské větší, 408 B 1.
- ²⁵⁾ Chaloupka, J.: Zaniklý minerální podnik pod obcí Kočín na severním Plzeňsku. In: Archeologia technica 19. Brno 2008, s. 47.
- ²⁶⁾ Voigt, M.: Bohemia subterranea, pars III C XI (circulus Rakonicensis), s. a., s. 342, 341. Rukopis uložen v knihovně Národního muzea pod sign. VII D 4.

Historie kožlanských škol

na pokračování

Již v polovině 14. století vzniká v Českých zemích síť farních a kolegiálních škol. Nebyly povinné, a náležely pod správu církve. Ve městě byly většinou součástí komplexu: kostel, fara, hřbitov, škola a tak to bylo v minulosti i v Kožlanech. Na vesnicích působili jako kantoři i vysloužilí vojáci, kteří uměli číst a psát, ale ve větších městech učili již bakaláři, kteří získali vzdělání na Karlově univerzitě v Praze. Jinak všechny školy byly většinou závislé na blahovůli a štědrosti církve, feudální vrchnosti a místních konšelů. Z té doby je již zaznamenána stížnost kožlanských až k arcibiskupovi proti nově ustanovenému faráři Matheolovi v Kožlanech, který se sice za katolíka hlásil, ale katolictví ke cti nesloužil. Měl mimo jiné školního rektora ke stravě chovati, ale stravu mu nedával

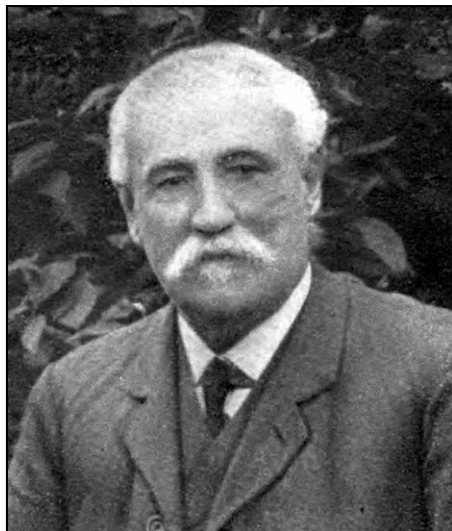
a ten proto také do kostela zpívat nechodil. Není pochyb, že škola v Kožlanech byla již ve středověku dávno před třicetiletou válkou, o čemž svědčí i zápis z kožlanské Knihy purkrechtní, který důrazně ukládá, že škola v Kožlanech pod mocí purkmistra a konšelů zůstane a sami si správce školního dosadí. Zápis je listem podložený, v kterém pán Jindřich Jakub Týřovský roku 1612 potvrzuje Kožlanům udělené výsady tohoto znění: "Škola v témž místě Kozlanech pod mocí Purkmistra a Košelův neb Obcy Jehož Místě Stojí: zastavati doníž sobě ouřad tehož Místě: Správce školní k viučování ditek dosazovati majy.." Tento zápis dokládá vyjmutí školy z pravomoci církve katolické a převzetí ji do správy obce jakožto splnění dávného přání kožlanských

Řídící učitel Ignác Oувalský.

nekatolíků. Avšak po prohrané bitvě na Bílé hoře, v dobách rekatolizace a povýšení katolické církve Habsburky na státní náboženství, získává katolická církev opět neomezené kompetence v řízení škol a jejich výuky. Proto také hned roku 1622 nacházíme v Knize purkrechtní městečka Kožlan novou smlouvu mezi obcí, farářem a učitelem, a to: ... „že každý farář má kantorovi dávat z desátku svého dvakrát do roka při sv. Jiřím a sv. Havlu po 3 korcích žita (korec dutá míra = 93,5 litrů). Od sedláků pak z každého lánu (cca 18 ha) 4 snopy obilí „posnopného“. Hřbitov a příkopy s trávou přikazuje kantorovi k chovu dobytka a to i pastvou, o čemž svědčí i stížnost faráře, že někdy i při mši se dobytek do kostela dere. Rodiče pak platí kantorovi za učení dítek, které abecedě a slabikovat učí, po 1 krejcaru, které čtou po 1 krejcaru a 3 penězích (malý peníz 0,25g), které psátí a více se učí po 3

Řídící učitel František Kučera.

krejcarech týdně. V zimě pak musí každý žák denně přinést 1 větší polénko dřeva (1 krejcar s obsahem 0,91 g stříbra. Jeho je kupní síla: 1 kg másla 10 krejcarů, 1 kg hovězího masa 4 kr., kuře 2 kr., slepice 5 kr., husa 15 kr. a kopa 60 vajec rovněž 15 kr.). Dále obec vykazuje kantorovi ještě kousek pole s paloukem a něco dřeva na topení. „Za služby písařské pak 12 kop krejcarů a z každého varu piva půl osminy řídkého piva. Od vyhledávání spravedlnosti z knih 6 krejcarů a od každého pohřbu také 6 krejcarů. Za zpívání pašijí na květnou neděli 35 krejcarů a od záduší na Velký pátek také 35 krejcarů. Bude-li si kantor chovat jeden nebo dva kusy dobytka, není pastýři povinen úplatkem.“ Žáci museli chodit povinně dvakrát denně do kostela.

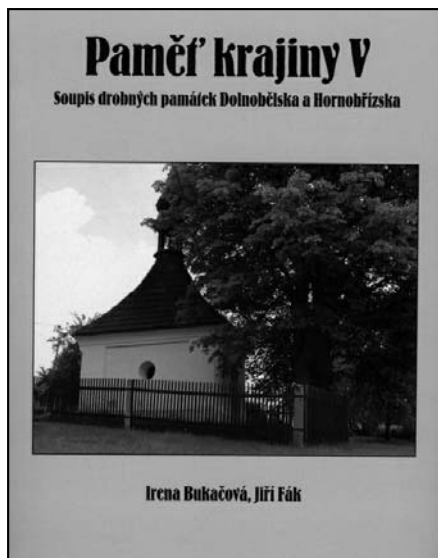
Bohumil Vondrášek

pokračování příště

Vážení čtenáři	2
Upozornění na otevírací hodiny v knihovně	2
Anotace nových knih	3
Černé hodinky	4
<i>/Marie Beranová - Zierlová</i>	
Grafika Oldřicha Kulhánka v Mariánské Týnici	7
<i>/Václav Podestát</i>	
Restaurování obrazů	9
<i>/Jiří Fák</i>	
Tekla Náhlovská a divadelní hry	12
<i>/Hana Tupá</i>	
Kralovické čtvrti, náměstí a ulice aneb historická topografie	13
<i>/Irena Bukačová</i>	
Zaniklý chemický průmysl na Chříčsku I.	18
<i>/Petr Rožmberský</i>	
Historie kožlanských škol	23
<i>/Bohumil Vondrášek</i>	

*ilustrace na obálce: Zaměstnanci Říhova mlýna v Kralovicích.
Fotografii laskavě zapůjčil k reprodukci Vojtěch Říha.*

Publikace k prodeji

PAMĚŤ KRAJINY I - V

Již pětisvazkové dílo (nejnověji Dolnoběžsko a Hornobřízsko, 2009) je věnováno drobným památkám vybraných regionů severního Plzeňska. Je katalogem památek, které zanechaly generace předků žijící zde po staletí.

Texty Irena Bukačová, Jiří Fák, fotografie Jiří Fák, Václav Podestát, Hedvika Smejkalová.

Cena za každý díl 250 Kč.

KRALOVICE – POSÁDKOVÉ MĚSTO 1929 – 1993

Publikace vydaná u příležitosti výstavy "Z historie kasáren v Kralovicích", v roce 2009. Texty Irena Bukačová, Pavel Minařík. ISBN 978-80-87185-06-3. Cena: 150 Kč

OD MÁJŮ DO POSVÍCENÍ

- křesťanské tradice a lidové jarní,

letní a podzimní obyčeje na severním Plzeňsku.

Texty I. Bukačové, Jany Dienstpierové, A. Svobodové. Bohatá obrazová příloha. ISBN 978-80-87185-00-1. 90 stran. Cena 150 Kč

OD ADVENTU DO HROMNIC

křesťanské tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku.

Texty Irena Bukačová, Jana Dienstpierová, Jiří Fák, foto Václav Podestát, ISBN 978-80-87185-07-0.

78 stran, Cena 150 Kč.

OD MASOPUSTU K VELIKONOCŮM

Jarní lidové zvyky a Velikonoce jako svátky církevní na severním Plzeňsku. ISBN 80-903165-7-3. 80 stran. Cena 150 Kč.

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

- čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska -

Vydává M&G v Mariánské Týnici. Redaktor Václav Podestát.

*Adresa redakce: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici,
331 41 Kralovice, tel.: 373 396 410, e-mail: info@marianskatynice.cz, IČO: 368 563.*

Registrováno Ministerstvem kultury České republiky MK ČR E 12301.

*Cena jednoho výtisku pro předplatitele 10,- Kč, roční předplatné 40,- Kč a poštovné.
Vychází 4x ročně. ISSN 1801-0032.*